

Zvezdun O. M. On the creation of NRU Odessa regional organization for the reconstructions (perestrojka).

The article is a brief overview of the process of creating a regional cell of Rukh that provided sufficiently powerful resistance to communist power. The article contains some interesting information about founding conferences of NRU as well as names of members of the Coordinating Board. Activists of “People’s Union assisting the restructuring (perestrojka)” are called, etc.

Н. М. Кіндрачук

**РОЛЬ НРУ В ЗДОБУТТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ
(1989–1991 рр.): АНАЛІЗ ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ**

Події, що відбулися в житті українського народу до і після здобуття Україною незалежності в 1991 році, характеризуються переглядом та узагальненням основних досягнень історіографії. З початком 1990-х років особливо зріс інтерес дослідників до вивчення тем, присвячених висвітленню значення боротьби національно-демократичного руху, зокрема Народного Руху України, за суверенізацію та досягнення незалежності України 1989–1991 рр. як яскравого прояву прагнення українського народу до відродження національної держави.

В центрі уваги даної статті — історіографічний аналіз питання ролі НРУ в здобутті Україною державної незалежності.

В кінці 1980-х — на початку 1990-х рр. ХХ ст. питання створення та діяльності НРУ досліджувалося науковцями переважно в межах вивчення піднесення суспільно-політичного руху, становлення багатопартійності. Серед перших праць, в яких розглядаються події напередодні незалежницького періоду України, потрібно виділити роботу О. Гараня [1]. Використовуючи офіційну та неформальну пресу, самвидавчі матеріали і публіцистичні твори, дослідник охарактеризував розподіл політичних сил в республіці тоді, коли новостворені партії були ще організаційно нестійкими, визначив роль Руху в змаганнях за відродження національної державності.

Цінним для дослідження теми протистояння провідних демократичних сил номенклатурній владі є праця Г. Касьянова [2]. На основі широкого кола архівних джерел автор доводить вплив руху опору 1960-х на події періоду другої половини

1980-х — початку 90-х років ХХ ст. У книзі містяться інтерв'ю з діячами Руху, серед них: І. Дзюба, М. Горинь, В. Чорновіл, М. Косів, Л. Танюк.

Такі дослідники, як В. Кулик [3] та В. Бебик [4], присвятили свою увагу вивченню радикалізації поглядів української інтелігенції в напрямку підтримки ідеї політичної самостійності України кінця 1980-х — початку 1991 рр., О. Грабович — аналізу культурних та психологічних факторів, які спричинили розпад СРСР [5].

З розвитком політичної системи незалежної України зростає кількість робіт, присвячених діяльності НРУ в контексті відродження української державності. Так, Г. Гончарук в своїй праці вперше в історико-політичній літературі показав діяльність найбільш масової національно-демократичної організації — Народного Руху України в 1989–1997 рр. [6]. Утворивши громадсько-політичну організацію, альтернативну Комуністичній партії, та очоливши визвольну народну хвилю, рухівці, як стверджує дослідник, були першими в Україні, хто наприкінці ХХ ст. виборював незалежність Батьківщини.

Важливе місце в історіографії проблеми займають праці М. Михальченка [7], В. Кременя [8], в яких аналізується сутність діяльності нових суспільно-політичних формувань, організацій, об'єднань періоду горбачовської перебудови в СРСР, простежується їх характер, соціальна база, тенденції розвитку.

Певний інтерес в дослідженні даної теми викликає ряд монографій, зокрема праця В. Литвина, яка характеризує процеси становлення незалежної України [9]. Свої висновки науковець підкріплює архівними документами, добре підібраним фактичним матеріалом, в якому розкрито масштаби впливу національно-демократичного руху на еволюцію світогляду суверен-комуністів, у напрямку підтримки ідеї незалежності України.

Новий погляд на політичну історію України доби перебудови подав О. Бойко, який зробив спробу здійснити історичний та політологічний аналіз системної модернізації суспільства в СРСР і специфіки її реалізації в Україні [10]. В даному дослідженні відсутня абсолютизація ролі НРУ в здобутті незалежності України, показана дія різних чинників в відродженні

національної державності, зокрема шахтарського руху, кризи партійної системи тощо.

З-поміж інших праць треба виділити колективну монографію під редакцією Ф. Рудича [11], в якій розкрито специфіку реформаційних змін кінця 1980-х рр. в СРСР та в Україні зокрема, показано внутрішню структуру українського національно-визвольного руху в досліджуваний період.

Уваги заслуговує праця Ю. Діденка, присвячена висвітленню державотворчої програми НРУ, спрямованої на утвердження української незалежності, розбудову демократичних інституцій [12]. Частково в даному дослідженні висвітлено питання боротьби Руху за незалежність України.

Ряд науковців присвятили свою увагу регіональному аспекту вивчення створення та діяльності НРУ. Так, М. Тиский досліджує історію виникнення Руху на Волині [13], В. Барцьох розглядає питання НРУ на Вінниччині [14], С. Адамович вивчає історію Народного Руху на Донбасі [15], С. Кобута досліджує організаційне становлення НРУ на Прикарпатті в 1989–1990 рр. [16], О. Половина, В. Шанда — історію НРУ на Криворіжжі [17].

Певний внесок у визначення ролі Народної Ради, головною силою якої став НРУ, в зростанні політичної активності українського населення, проведенні різноманітних мітингів, маніфестацій, проголошенні Декларації про державний суверенітет України, об'єднанні сил демократичних організацій по блокуванню дій ДКНС 19–21 серпня 1991 року і прийнятті Акту проголошення незалежності України зробили Д. Павличко [18], О. Пилипенко [19]. Більш детально значення НРУ в боротьбі проти заколотників дослідив П. Соболев [20].

Політичні перетворення періоду відновлення української державності кінця 1980-х — початку 1990-х рр. стали предметом вивчення ряду дисертаційних праць. Так, О. Бураковський свою увагу приділив висвітленню участі представників різних національних громад України в поширенні впливу НРУ серед населення України [21], В. Кулик — формуванню та еволюції української державної ідеї: 1986–1991 рр., О. Шановська — аналізу національного аспекту в діяльності Народного Руху України [22], С. Бондаренко — дослідженню ідеологічно-політичних витоків НРУ, причин його актуаліза-

ції наприкінці 80-х рр. ХХ ст. на тлі перебудови в СРСР та його розпаду [23].

В своєму дисертаційному дослідженні О. Мардаренко проаналізувала програмні документи і практичну діяльність НРУ як загальногромадського руху і політичної партії щодо відносин України з Російською Федерацією [24]. С. Овсієнко в своїй праці провів комплексне дослідження внутрішньопартійних процесів у НРУ та діяльності рухівців в умовах партійної кризи упродовж 1997–2002 рр. [25].

Велике значення в історіографії досліджуваної теми мають опубліковані матеріали наукових і науково-практичних конференцій. Так, системне вивчення історії НРУ ведеться кафедрою історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Свідченням зацікавленості науковців даною темою стало проведення семи Всеукраїнських наукових конференцій [26–32], на яких, зокрема порушувалися питання історичних передумов і витоків появи НРУ; консолідації національно-свідомих сил навколо Руху в умовах горбачовської «перебудови»; Руху як фактору створення багатопартійності в Україні; діяльності НРУ з розробки національної програми.

Особливе місце в історіографії даного питання займають праці представників англомовної української діаспори П. Магочі [33], Б. Кравченка [34] та ін. В них висвітлюються ідеї державотворення в Україні, розглядаються чинники, які вплинули на піднесення українського національно-визвольного руху, аналізуються політичні та економічні фактори суспільно-політичних змін кінця 1989 — початку 1991 рр. тощо.

В своїй праці М. Прокоп аргументовано вказує на те, що головним рушієм діяльності національно-демократичних сил, інтелігенції досліджуваного періоду була ідея державної самостійності, досягнення якої стало головною метою Української Гельсінської спілки, нових окремих політичних груп, неформальних організацій, в тому числі НРУ [35].

Цінним при вивченні даної теми є англомовне видання за редактуванням вченого і публіциста українського походження Р. Сольчаника, яке містить інтерв'ю з п'ятнадцятьма провідними українськими політиками, літературними діячами і вченими [36]. Дана праця дає уявлення про особисті розуміння українськими політиками, в тім числі рухівцями, таких речей, як

демократизація, гласність, генеза Руху, сутність відмінностей з Комуністичною партією та радянською системою в цілому.

Безперечно, треба виділити працю А. Камінського [37]. Автор переконаний, що НРУ за перебудову став речником ідеї незалежності України, тією силою, довкола якої велася боротьба між партійним керівництвом — з одного боку і письменниками, творчою інтелігенцією, патріотичною громадськістю — з іншого.

В багатьох публікаціях підкреслюється той факт, що Україна здобула свою незалежність не в результаті національно-визвольного руху, який очолював НРУ. Так, наприклад, канадський історик О. Субтельний пише: «Незалежна Україна з'явилася без національно-визвольної боротьби... головна роль у її створенні належала представникам місцевого партапарату, який, використовуючи націоналістичну аргументацію, зумів від'єднати Україну від імперії» [38].

Я. Грицак, робить висновки аналогічного характеру: «Вагому підтримку національній ідеї забезпечили так звані націонал-комуністи — представники автономістичної орієнтації серед української партійно-державної еліти, які в останні роки Горбачова перескочили у «поїзд опозиції»» [39].

Таким чином, аналізуючи наявний комплекс літератури, можемо зробити наступний висновок: фактично немає праці, в якій була б систематично, всесторонньо вивчена роль НРУ в відродженні української державності 1989–1991 рр. В поле зору науковців потрапили тільки окремі аспекти діяльності НРУ в умовах розпаду СРСР та проголошення незалежності України. Основним чином дослідники присвячували свою увагу питанням розвитку суспільно-політичних подій напередодні незалежницького періоду, становлення багатопартійної системи в УРСР, створення НРУ, розробки його національної програми, діяльності Руху в умовах внутрішньопартійної кризи, участі НРУ у державотворчих процесах України тощо. Поза увагою багатьох істориків залишилося чимало аспектів окресленої проблеми, які потребують подальшого, більш детального наукового вивчення.

Джерела та література

1. Гарань О. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України. — К. : Либідь, 1993. — 200 с.
2. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років в Україні. — К. : Либідь, 1995. — 222 с.
3. Кулик В. В'ячеслав Чорновіл і спроба реанімації Руху // Сучасність. — 1992. — № 6. — С. 98–102.
4. Бебик В. Позиція і опозиція // Комуніст України. — 1991. — № 8. — С. 34–41.
5. Грабович О. Крах Радянського Союзу та незалежність України // Сучасність. — 1992. — № 9. — С. 145–151.
6. Гончарук Г. Народний Рух України : Історія. — Одеса : Астропринт, 1997. — 380 с.
7. Михальченко М., Журавський В. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору. — К. : Логос, 1997. — 180 с.
8. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. — К. : Видавничий центр ДрУк, 1998. — 446 с.
9. Литвин В. Україна: політика, політики, власть. (На фоні політичного портрета Л. Кравчука). — К. : Альтернативи, 1997. — 340 с.
10. Бойко О. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку : монографія. — К. : ППІЕНД, 2002. — 306 с.
11. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / [ред. Ф. Рудич та ін.]. — К. : Парламентське в-во, 1998. — 352 с.
12. Діденко Ю. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002) : монографія. — Одеса : Астропринт, 2006. — 176 с.
13. Тиский М. Волинська регіональна організація НРУ в боротьбі за незалежність України // Пам'ять століть. — 2003. — № 2. — С. 102–108.
14. Барцьось В. Народний Рух України на Вінниччині (1988–1991 рр.) // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28–29 травня 2009 р.). — Одеса : Астропринт, 2009. — С. 17–24.
15. Адамович С. Діяльність Народного Руху України в Донбасі в умовах здобуття Україною незалежності // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28–29 травня 2009 р.). — Одеса : Астропринт, 2009. — С. 12–16.
16. Кобута С. Й. Організаційне становлення НРУ на Прикарпатті в 1989–1990 рр. // Народний рух України: місце в історії та політиці : матеріали Третьої Всеукр. конф. (м. Одеса, 10–11 вересня 1998 р.). — Одеса : Астропринт, 1998. — С. 32–34.

17. Половина О., Шанда В. До історії НРУ на Криворіжжі // Народний рух України: місце в історії та політиці : тези доповідей Першої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14–16 вересня 1994 р.). — К., 1994. — С. 24–26.
18. Павличко Д. 24 серпня 1991 року // Народна творчість та етнографія. — 2001. — № 4. — С. 3–19.
19. Пилипенко О. Внесок Народного Руху в становлення незалежної України // Народний Рух України: місце в історії та політиці : тези доп. першої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14–16 вересня 1994 р.). — К., 1994. — С. 37–38.
20. Соболь П. Серпневий переворот 1991 р. і Народний Рух України // Народний Рух України: місце в історії та політиці : тези доповідей Першої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14–16 вересня 1994 р.). — К., 1994. — С. 52–53.
21. Бураковський О. Історія Ради Національностей Народного Руху України, 1989–1993 роки. Політологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». — К., 1999. — 19 с.
22. Шановська О. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». — Одеса, 2003. — 22 с.
23. Бондаренко С. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ століття : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01. — Тернопіль, 2006. — 191 с.
24. Мардаренко О. Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989–1998 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». — Одеса, 2007. — 20 с.
25. Овсієнко С. Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». — Одеса, 2008. — 18 с.
26. Народний Рух України: місце в історії та політиці : тези доп. першої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14–16 вересня 1994 р.). — К., 1994. — 96 с.
27. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали другої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 11–12 вересня 1996 р.). — Одеса, 1996. — 56 с.
28. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали третьої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–11 вересня 1998 р.). — Одеса : Астропринт, 1998. — 72 с.
29. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали четвертої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14–15 вересня 2000 р.). — Одеса : Астропринт, 2000. — 152 с.

30. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали V (позачергової) Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14–15 вересня 2001 р.). — Одеса : Астропринт, 2001. — 204 с.
31. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VI Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 16–17 вересня 2005 р.). — Одеса : Астропринт, 2001. — 204 с.
32. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28–29 травня 2009 р.). — Одеса : Астропринт, 2009. — 236 с.
33. Magocsi P. R. History of Ukraine. — Toronto : University of Toronto Press, 1996. — 784 p.
34. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. — К. : Основи, 1997. — 423 с.
35. Прокоп М. Напередодні незалежності України. — Нью-Йорк — Львів : НТШ, 1993. — С. 399.
36. Solchanyk R. Ukraine from Chernobyl to Sovereignty: A collection of interviews. — New York : St. Martin's Press, 1992. — 174 p.
37. Камінський А. На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні. — Мюнхен : Укр. вільний ун-т, 1990. — 624 с.
38. Субтельний О. Розпад імперії та утворення національних держав: випадок України // Сучасність. — 1994. — № 12. — С. 69.
39. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ — ХХ ст. — К. : Генеза, 2000. — С. 325.

Анотації

Киндрачук Н. М. Роль НРУ в досягненні незалежності України (1989–1991 гг.): анализ историографии проблемы.

В этой статье автор делает историографический анализ вопроса о роли НРУ в достижении Украиной государственной независимости: 1989–1991 гг., что дает возможность выяснить наиболее современное состояние изучения обозначенной темы на сегодняшний день и показать перспективы развития научной мысли в будущем.

Kindrachyk N. M. The Role of NRU in the achievement of the independence of Ukraine (1989–1991): a historiographical analysis of the issue.

In this article the author conducts a historiographical analysis of the issue of the NRU's role in the achievement of the independence of the Ukrainian state (1989–1991) which allows the author to determine the most modern condition of the research on the given topic at present and to show the perspectives of the scientific development in future.